

GHEORGHITĂ MATEUȚ

PROCEDURĂ PENALĂ. PARTEA GENERALĂ

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

GHEORGHITĂ MATEUȚ

**PROCEDURĂ PENALĂ
PARTEA GENERALĂ**

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

Universul Juridic
București
-2025-

CUVÂNT-ÎNAINTE LA PRIMA EDIȚIE

Anul în care acest manual de procedură penală vede lumina tiparului este situat la 5 decenii față de anul intrării în vigoare a vechilor coduri penal și de procedură penală ale României și la 5 ani față de anul intrării în vigoare a noii legislații penale. Dacă am transforma această coincidență ce gravitează ritmic în jurul cifrei „5” într-o figură de stil, cum ar fi „metafora jumătății”, am putea spune că autorul acestui manual și-a împlinit jumătatea sa de har, de respect și de datorie față de norma procesuală penală: a preluat-o cu exactitate de la legiuitor, a clarificat-o într-o manieră critică și lucidă, a dezvățat-o de meteahna ambiguității, i-a descoperit valențele interpretative, i-a identificat zonele vulnerabile și disfuncționale, după cum, în egală măsură, i-a identificat și i-a pus în valoare dimensiunile inspiraționale pentru alți teoreticieni și practicieni.

Dacă autorul și-a împlinit, cu rigurozitate și măiestrie, jumătatea sa, de cealaltă jumătate a misiunii gnostice și aplicative în raport cu norma procesuală penală urmează a se ocupa cititorii cărora le este destinată această lucrare de specialitate: studenți – prin motivația lor de a cunoaște și aprofunda procedura penală; teoreticieni – prin oglindirea ori confruntarea propriilor teoretizări ale normei procesuale penale cu tezele și ipotezele incluse de autor în prezentul manual; practicieni (organe judiciare și extrajudiciare implicate în procesul penal) – prin utilizarea mai confortabilă a instrumentelor procedurii penale în propriile lor profesii, în condiții de mai mare „securitate aplicativă” a normei.

Într-o lume în continuă mișcare, în care viteza pare a fi o virtute mai mare decât înșăși direcția de mers, schimbarea repetată a normelor juridice pare a fi, la rândul său, o veritabilă cursă de atletism. Astfel, ne confruntăm tot mai frecvent cu câte o nouă ordine socială, care fie fură statul, fie iese din pluton, în timp ce noua ordine de drept pierde sincronul și se surprinde alergând în urma ordinii sociale, pe care este obligată să o ajungă și să o susțină.

Dat fiind acest ecart dintre noua ordine socială și noua ordine de drept, suntem forțați să asistăm la paradoxuri precum: completuri de judecători inadecvate, care relevă cum norma internă de organizare poate să ia nestingherită locul normei de competență; texte organice al căror control constituțional *a priori* se dovedește superficial încă din prima zi de aplicare; texte declarate neconstituționale, dar lăsate aplicabile și producătoare de efecte, în ciuda reparațiilor ce li se aduc *a posteriori*; ignorări de termene procedurale neînsoțite de decăderi din drepturi ori anulări de acte; acorduri formale de recunoaștere a vinovăției, însoțite de neasumarea faptică ulterioară a consecințelor execuțional penale; imersiuni ale puterii executive în puterea legislativă, prin intervenții anarhice, neinspirate ori netemporizate; protocoale secrete care vulnerabilizează puterea judecătorească; mutații genetice în axul actului de justiție, astfel încât acesta pare că gravitează adesea mai degrabă în jurul calității sociale a persoanei, decât în jurul principiului de drept al normei obiective; asimilări masive de texte europene în reformarea sistemului sancționator penal neînsoțite de interesul pentru sustenabilitate, în sensul modernizării reale a sistemului penitenciar ori al dezvoltării strategice a sistemului de probațiune ce administrează sancțiunile alternative.

În această cursă athletică, în care noua ordine de drept aleargă să ajungă din urmă noua ordine socială, actualul manual de procedură penală al profesorului Gheorghiță Mateuț poate fi privit și ca un „tratat de pace” între cele două ordini fundamentale, precum și ca o șansă de sincronizare a acestora. Așa cum autorul ne-a obișnuit, prin magistrarele sale lucrări de specialitate anterioare, prezenta lucrare este atât un semnal de alarmă că metamorfozele repetate ale normei de procedură penală riscă să perturbe fondul acesteia, cât și o pledoarie pentru natura indestructibilă a acestor principii de procedură penală, apte să mențină o logică estetică și valabilă a procesului penal.

TITLUL I

CARACTERIZARE GENERALĂ A PROCEDURII PENALE

CAPITOLUL I

NOȚIUNI INTRODUCTIVE

1. Noțiunea de procedură penală

1.1. Definiție

1. Procedura penală aparține dreptului public intern, deoarece vizează realizarea justiției penale și exercițiul dreptului de a pedepsi al statului¹. Ea cuprinde, în principal, ansamblul normelor juridice ce reglementează „desfășurarea procesului penal”² sau după care se conduce procesul penal³. În acest fel, procedura penală are un conținut complex, întrucât include, practic, toate regulile care guvernează organizarea, derularea și finalizarea procesului penal⁴, respectiv pe cele referitoare la constatarea infracțiunilor, la identificarea, prinderea, urmărirea și judecata persoanelor cu privire la care există presupunerea că le-au comis, inclusiv regulile privind executarea pedepselor și a celorlalte măsuri penale, precum și totalitatea formelor ce determină organizarea, competența și procedeele juridice utilizate de organele judiciare penale⁵. În esență, ea este știința care ne arată calea de urmat într-un proces penal⁶.

¹ Pe de o parte, autoritățile judiciare care realizează activitatea de tragere la răspundere penală a infractorilor prin aplicarea constrângerii de stat, în interesul societății, sunt autorități publice, iar, pe de altă parte, normele de procedură care reglementează înfăptuirea justiției în materie penală, ca una dintre puterile ce se exercită în stat, sunt, de regulă, de ordine publică. În doctrină (Tr. Pop, *Drept procesual penal*, vol. I, *Partea introductivă*, Tipografia Națională S.A. Cluj, 1946, pp. 11-12), s-a subliniat că apartenența procedurii penale la dreptul public decurge din faptul că în procesul penal se statuează întotdeauna pentru ocrotirea interesului public, chiar și în cazul infracțiunilor de mică importanță, iar statul are monopolul exclusiv al justiției penale.

² În doctrina străină s-a subliniat că limitarea obiectului procedurii penale la „desfășurarea procesului penal” (s.n.) este necorespunzătoare, deoarece studiul procesului penal comportă două aspecte: acela al elementelor necesare realizării sale și acela al derulării sale ulterioare (J. Pradel, *Procédure pénale*, 12e éd., Ed. Cujas, Paris, 2004, p. 9).

³ A se vedea Tr. Pop, *op. cit.*, vol. I, pp. 5-6 (s-a considerat că procedura penală corespunde conținutului funcției sale, deoarece cuprinde „normele de procedare la aplicarea normelor dreptului penal”, care reglementează ce organe, cu ce atribuții, prin ce acte și în ce forme îndeplinesc activitățile necesare).

⁴ A se vedea G. Ștefăni, G. Levasseur, B. Bouloc, *Procédure pénale*, 29e éd., Ed. Dalloz, Paris, 2024, pp. 1-2 (s-a subliniat că delincventul nu suportă o pedeapsă decât atunci când este condamnat de autoritatea judiciară și nu poate fi condamnat decât după ce a fost judecat de către instanțele instituite în acest scop, iar reacția societății nu este una instinctivă sau arbitrară, ci este reglementată, fiind esențialmente judiciară).

⁵ Acest conținut demonstrează caracterul vast și diversificat al materiei, ceea ce explică toată dificultatea înțelegerii ei. El ne arată că materia procedurii penale nu înglobează doar regulile aplicabile judecății, ci și pe cele aplicabile în amonte procesului penal și în fazele ulterioare.

⁶ I. Tanoviceanu, *Curs de procedură penală*, Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate Anonimă, București, 1913, p. 1.

Pe lângă procesul penal însă, așa cum precizează însuși art. 1 alin. (1) C. pr. pen. în vigoare, normele de procedură penală reglementează desfășurarea „și a altor proceduri judiciare”¹, dacă au legătură cu o „cauză penală”². Considerăm că referirea la „cauza penală” are în vedere obiectul principal al procedurii penale, care îl reprezintă procesul penal de fond, mai exact, substanța acestuia, litigiul de drept penal material născut din săvârșirea unei infracțiuni, ce scoate în evidență legătura procedurii penale cu dreptul penal material, care, în raport cu procedura penală, nu este decât un drept potențial, deoarece nu poate fi concretizat fără o procedură penală, adică fără să existe anumite forme de punere în aplicare³, substanța dreptului fiind, în mod logic, anterioară procedurii.

Definirea procedurii penale în raport cu normele juridice care o alcătuiesc permite stabilirea unor caracteristici care o particularizează față de alte materii. Astfel, este evident **formalismul** pe care se întemeiază, care trebuie să constituie o garanție pentru legalitate și să imprime o anumită solemnitate procesului penal, întrucât numai prin intermediul regulilor poate fi realizată punerea în valoare a dreptului penal. Ea ne arată pur și simplu care sunt condițiile formale în care se aplică dispozițiile dreptului material. Din această perspectivă, se poate considera că procedura penală aparține dreptului penal *lato sensu*, constituind latura formală a acestuia⁴.

Dreptul penal nu se poate aplica decât după normele de procedură penală, care sunt dinainte stabilite de lege. De aceea, normele de procedură penală trebuie să aibă **prioritate** în raport cu normele de drept penal material⁵. În același timp, se poate considera că ele **derivă** din existența dreptului penal, deoarece sunt necesare doar pentru aplicarea acestuia, iar procedura penală nu poate fi concepută fără premisa unui drept penal care îi formează domeniul de aplicare⁶.

Totodată, procedura penală se bazează pe surse care astăzi sunt extrem de **diverse** și este foarte **dinamică**, sub influența schimbului de idei, a creșterii criminalității, îndeosebi a criminalității grave, dar și a multiplelor reglementări internaționale privind drepturile omului și a jurisprudențelor aferente⁷. În mod evident, ea formează o parte a **dreptului pozitiv**⁸, deoarece conține reguli impuse organelor judiciare penale spre aplicare și garantate de stat prin intervenirea sancțiunilor procesuale prevăzute de lege. Aceste **reguli**

¹ În limbajul juridic, prin sintagma „procedură judiciară” se înțelege maniera de a face (formalitățile care trebuie îndeplinite) pentru a atinge un anumit rezultat în fața unui organ judiciar.

² Noțiunea de „cauză penală” evocă însăși ideea de proces penal, în sensul de manieră de a organiza reacția socială la un fapt infracțional.

³ Din acest punct de vedere, se poate considera că procedura penală cuprinde, în esență, normele juridice care stabilesc cum trebuie să se procedeze la aplicarea dreptului penal material, iar procesul penal este legătura necesară și linia inevitabilă de unire între infracțiune și sancțiune (a se vedea J. Pradel, *op. cit.*, p. 12).

⁴ În acest sens, a se vedea Tr. Pop, *op. cit.*, vol. I, p. 1 (s-a arătat că dreptul penal formal sau procedura penală este a doua ramură autonomă a dreptului penal *lato sensu*, prima ramură fiind dreptul penal material sau substanțial, iar a treia – dreptul penal penitenciar sau dreptul penal executiv).

⁵ V. Dongoroz, *Explicații introductive*, în V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R.M. Stănoiu, *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român*, vol. I, *Partea generală*, Ed. Academiei, București, 1975, pp. 7-9.

⁶ *Ibidem*.

⁷ A se vedea: J. Lasserre Capdeville, *L'année de droit pénal et de procédure pénale 2012*, Lamy, Wolters Kluwer, Paris, 2013, p. 13 și urm.; R. Merle, A. Vitu, *Traité de droit criminel. Procédure pénale*, Ed. Cujas, Paris, 1979, p. 11; M. Delmas-Marty, *Procédures pénales d'Europe*, PUF, Paris, 1995, p. 69; S. Coughlan, *Criminal procedure*, 3rd ed., Irvin Law, Ontario, 2016, pp. 7-33.

⁸ Dreptul pozitiv este acel drept care emană de la organele legiuitoare ale statului.

se doresc a fi cât mai **simple** și **clare**, pentru a putea fi înțelese și aplicate în mod corect și în concordanță cu principiile, deoarece în procesul penal eroarea judiciară poate avea consecințe dintre cele mai grave.

1.2. Importanța procedurii penale

2. Procedura penală este materia cea mai cunoscută și cea mai mediatizată, aflându-se în inima marilor dezbateri ale societății care agită țara noastră. În același timp, prezintă o importanță capitală din perspectiva obiectivelor urmărite prin realizarea obiectului său, care o face mereu actuală, fiind în continuă reînnoire, atât în spiritul, cât și în filosofia sa, sub influența crescândă a instrumentelor internaționale de protecție a drepturilor omului, a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, a celei a Curții de Justiție a Uniunii Europene și, în mod particular, a celei a Curții Constituționale¹.

Necesitatea unei proceduri în materie penală este indiscutabilă, deoarece ea trebuie să garanteze celeritatea justiției penale, ca deziderat esențial pentru realizarea finalității procesului penal, evident, în limitele unei durate rezonabile, să ofere justiției posibilitatea de a afla adevărul real (obiectiv), iar nu pe cel formal (judiciar), pentru a se realiza o judecată corespunzătoare, să asigure organizarea unui proces penal echilibrat, cu respectarea egalității între părți, și să permită evitarea, pe cât posibil, a erorilor judiciare.

Practic, se impun trei exigențe în fața unei proceduri penale pentru a fi eficientă și, în același timp, protectoare a drepturilor și libertăților persoanei, și anume: **o protecție de natură legislativă**, în lumina angajamentelor noastre europene și internaționale, dar și a normelor constituționale; **un regim de probe**, care să garanteze fiabilitatea procesului penal și respectarea demnității umane; **o organizare judiciară**, care să permită, în toate stadiile procedurii, garantarea independenței organelor procesului penal, atât a unora față de altele, cât și în raport cu organe din afara instituțiilor judiciare².

Din această triplă exigență decurge o certă complexitate a procedurii penale, în care nu trebuie să se vadă un obstacol în calea stabilirii adevărului, ci preocuparea ca, în fiecare etapă a procesului penal, dosarul care se elaborează împotriva unei persoane să fie supus constant îndoielii celor care au sarcina de a se ocupa de el, în pofida părerilor anterioare care au fost exprimate asupra cauzei. Dubiul actorilor procesului penal este cea mai bună garanție, în practică, pentru o bună justiție, la fel ca separarea funcțiilor judiciare³.

Procedura penală prezintă un mare interes pentru societatea lezată prin infracțiune, dar și pentru persoana calificată pe drept sau pe nedrept ca fiind participant, deoarece, dacă ea trebuie să permită urmărirea și judecarea culpabililor, trebuie să împiedice, în același timp, ca un nevinovat să fie urmărit și condamnat în mod injust. În doctrină⁴, s-a arătat că doar un profan ar putea crede că procedura penală este un ansamblu de formalități inutile, un mijloc de șicane sau o materie care favorizează reaua-credință.

¹ În Franța, importanța procedurii penale în raport cu procedura civilă a fost consacrată de Constituția din 4 octombrie 1958 în art. 34, care dispune că numai legea votată de parlament fixează regulile privitoare la procedura penală.

² A se vedea S. Guinchard, J. Buisson, *Procédure pénale*, Ed. Litec, Paris, 2000, p. 4.

³ *Ibidem*.

⁴ A se vedea: J. Pradel, *op. cit.*, p. 12; G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, *op. cit.*, 2024, pp. 2-3.